Julemøte den 5. desember

Vestre Aker Historielag ønsker velkommen til julemøte i
peisestuen i Ris menighetshus
onsdag 5. desember kl. 19.00

Finn Holden vil snakke om sin nye bok

Vestre Aker
En bygd blir by

Med vekt på tilflytting og fraflytting i bydelen gjennom tidene - dra- og trekkfaktorer.

Vi serverer kaffe og hjembakt kringle!

Vel møtt!

Clemens Saers
leder VAH

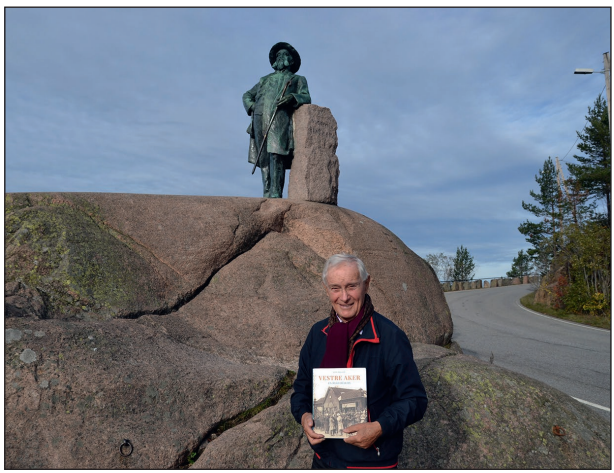

Den mangfoldige Hanna Berghoff og villaen på Frøen

Tekst: Fride Eeg-Henriksen

Foto: Arkiv og privat

Høsten 1991 flyttet vi inn i funkisvillaen i Villaveien 38, mannen min Lars Grue og jeg, med barna Jan og Kristin. «Lege Hanna Berghoffs villa på Frøen» sto det i prospektet over huset, der det også gikk fram at arkitekt Bjarne Lous Mohr hadde tegnet det. Et skilt fulgte med på kjøpet: «Hanna Berghoff, barnelege, kontortid 2-3 og 5-6».

Hanna må ha hengt det opp ved inngangsdøren da hun på sine gamle dager etablerte hjemmekontor. Huset sto ferdig i 1931, og Hanna hadde fått det bygget for seg og sin husholderske. Nevøen, Baard Bredo Frøen, overtok det etter at tanten døde 82 år gammel i 1974. Selv døde nevøen tidlig, og kona Grete Lian Frøen solgte eiendommen i 1990.

Det var ikke mye mer vi visste om Hanna Berghoff og Villaveien 38 den gangen, men vi oppdaget snart mer om hva huset skjulte bak sitt hvite skinn. Så gikk det mange år, jeg måtte bli pensjonist før jeg tok meg tid til å finne ut mer om Hanna.

Funkishus i rette historiske omgivelser

Huset ligger øverst i Villaveien, som ellers er preget av bebyggelse fra rundt første verdenskrig. Det er ikke på Byantikvarens gule liste over fredete, vernede eller bevaringsverdige bygg. Likevel er det en naturlig del av strøket med de funksjonalistiske villaene i Blindern/Frøenområdet. Slike hus i Apalveien, Havna allé og Anne Maries vei fra 1930-tallet er på denne listen. Mange av dem ble tegnet av arkitektene Arne Korsmo og Sverre Aasland (delvis i samarbeid). Tomtene i Villaveien ble i sin tid skilt ut fra Lille Frøen gård. Baard Bredos etternavn Frøen, vitner forøvrig om at han var etterkommer etter dem som drev gården på 1800-tallet.

Fra en detaljert arbeidsbeskrivelse for grunnarbeid, våningshus og garasje i Villaveien 38, lærte vi at huset var bygd av vanngått virke (som har ligget i vann i flere år) med fjellvokst tømmer. Et solid materiale man bare kan drømme om å bygge med i dag. Det har da også holdt seg godt.

Vi fant også den illustrerte artikkelen «Kvinnen av idag!» «Barnelæge HANNA BERGHOFFS hus på Frøen bygget av arkitekt Bjarne Lous Mohr,

Kvinnen av idag!

Barnelæge HANNA BERGHOFF'S hus på Frøen bygget av arkitekt *Bjarne Møhr*, som redegjør for bygget i nedenstående artikkel.

Huset ligger orientert nord-syd med hoved-inngangen i nord. Man kommer inn i et rummelig vinnfang holdt i lakserødt med sort staffering. På begge sider av inngangsdøren er garderobearrangement med skohylle, hatte-hylle og messingstang til kleshengere. Tak og vegger er i over- og underliggerpanel.

Gjennem en vippedør med speilglass kommer man inn i gangen. Her er alt holdt i grønt og sølv. Taket er malt med aluminiums-farve og på veggene er salubratapet i en delikat lys grønn bunnfarve og med et diskret sølv-mønster. På kortveggen til høire for vinnfangs-døren står en porselensservant med slepen glassplate bak. På langveggen til høire er et 2 meter høit speil med slepne kanter og uten ramme, under dette en lav glasshylle til toilet-saker. På begge sider av speilet er lampetter i alluminium og matt glass. Listverket er grønt med staffering i aluminiumsfarve. Trappens håndlist i alluminium.

Stuen ligger mot syd og vest. Gjennem det store hjørnevindu har man om vinteren utsikt til sjøen. Peisen er plassert slik at den deler av en arbeidskrok hvor doktoren har sitt skrivebord og sine bøker for sig selv.

som redegjør for bygget i nedenstående artikkel.» Den sto i «Hus og have» fra 1932, Norges ferske og første interiør- og livsstilsblad. Det ble en forlagssuksess, og popu–lært blant de bedrestilte i 30-årenes Norge, som var opptatt av den nye tid med moderne livsstil.

Arkitekt Bjarne Lous Mohr var den gangen ansatt ved Aker regu–leringsvesen, og hadde samtidig privat praksis. I artikkelen skriver han utførlig om husets plassering i terrenget, planløsning, ytre og indre innredning og materialvalg. Og ikke minst om farger- både de som er brukt og forslag om mer, til og med på gardinene. For en fantastisk mu-lighet til å sette husets interiør mest mulig tilbake til det opprinnelige! Da vi kjøpte, var det nemlig nylig «mod-ernisert». Gammel fast innredning, radiator og oljefyr var fjernet, og alt var malt hvitt både ute og inne. Det sto ingenting i artikkelen om husets utvendige farge, men det viste seg å være engelsk rødt. Vi opplevde det nok den gangen som en for krevende, dristig og ikke minst dyr oppgave å følge Lous Mohrs fargeplan. For eksempel om brunrødt tapet med bronse og sjokoladebrunt listverk i stuen, aluminiumsfarge i taket i gangen, og lakserødt vindfang med sort staffering (dekor).

Mor alene med syv barn

Men hvem var Hanna Berghoff, utover å være barnelege og «bygg–herre» for et moderne funkishus på Frøen? Skriftlige kilder viste seg å inneholde mye informasjon. Dessuten fikk jeg kontakt med ven-ner og bekjente som selv husker henne eller sitter på overleverte muntlige historier.

Hanna ble født i 1892. Da drev faren, som også var lærer, gård i Vestre Bærum. Noen år før var han og kona vendt hjem etter å ha virket som mi–sjonærer på Madagaskar. Til sammen fikk de syv barn, men like etter at det yngste ble født i 1896, døde faren. Hannas mor ble altså brått enefor-sørger for syv barn. I Folketellingene fant jeg dem i Hallingsgate 4, der mor «lever av sine midler». Hun kom fra det som trolig var en velstående familie. Kanskje kan den ha bidratt til at hun og barna klarte seg økono-misk? Hanna selv fikk også en arv som bidro til at hun fikk det relativt romslig økonomisk livet ut. Den «so-siale misjonsarven», herunder med sterke, selvstendige kvinner, må også ha vært viktig for hennes valg av utdanning, yrke og samfunnsmessig engasjement. Denne økonomiske og sosiale bakgrunnen må også ha vært viktig for at hun som enslig kvinne fikk bygd og kunne bo i et slikt hus som Villaveien 38. Det finnes neppe mange eksempler på noe tilsvarende.

Dette navneskiltet fulgte med da Fride Eeg-Henriksen med familie kjøpte Villaveien 38.

Barnelege med sosialt engasjement

Hanna var utdannet både i Norge og utlandet. I 1923 var hun én av bare fire kvinnelige spesialister i barnesykdommer i Norge utdannet siden 1914. Hun levde med hus–holdersken Guru Paulsen i huset i Villaveien, og hadde verken mann eller barn. I tillegg til å ha egen praksis som barnelege, virket hun som lege ved helsestasjoner, barnehjem og mødrehjem og som skolelege. Og hun kåserte om ulike emner som ernæring, mødrehjelp, hygiene og prevensjon.

Videre var hun aktiv i Norske Kvinners Sanitetsforening, og satt blant annet i Hovedstyret. Hanna er registrert som medlem i «Internasjonal kvinneliga for frihet» (IKFF) etter krigen, og har trolig også vært med tidligere. I denne organisasjonen fant vi engasjerte kvinner fra noenlunde samme sosiale miljø som i Sanitetsforeningen – og i Norsk kvinnesaksforening.

Hanna hadde radikale synspunkter, og mente at prevensjon skulle tilbys ikke bare gifte, men unge og ugifte. Dette var et kontroversielt standpunkt i 1947, da Norske Kvinners

Sanitetsforening skulle vurdere om arbeidet ved deres helsestasjoner skulle utvides til å omfatte undervisning i svangerskapshygiene.

Gjestfritt hjem

I 1938 var det nordisk barnelegekongress i Oslo. Hanna var blant de 12 kvinnene (av 100 deltakere) som var med. En kvinnelig norsk lege skulle holde foredrag om helsearbeidet for mor og barn og C-vitaminbehovet hos gravide og diegivende. Kan det ha vært Hanna? Dette var også emner hun arbeidet med.

Hanna var kjent for å være gjestfri. Det ga seg nå utslag i at hun hadde de kvinnelige deltakerne på kongressen til lunsj hjemme, forteller Grete Lian Frøen, tidligere eier av Villaveien 38. Fotografiet viser ti av dem foran verandaen på huset, som den gangen var overgrodd av villvin. Sannsynligvis er Hanna fotografen, hun er ikke på bildet. Forrest står hunden Satan, et navn som kan vitne om en misjonærdatter med humor.

Damedoktoren, tante Hanna

Hanna virket som barnelege i mange år, både på kontoret i Teatergaten 1 og ikke minst gjennom hjemmebesøk. Det var nok mange familier på Oslo vest som satte pris på henne. Jeg har kommet i kontakt med noen av dem, som forteller om en spesielt omsorgsfull og tålmodig barnelege med et godt smil, som var til trøst og støtte også for mødrene.

Kvinnelige barneleger på verandaen i Villaveien, 1938. Hanna Berghoff er trolig fotografen. Foran ser vi hunden hennes, Satan.

Familien Behrens hadde henne som barnelege i to generasjoner. "Hun var min bestemors venninne", sier Bergljot Behrens. «De var en venninnegruppe på tre som også var med i Norske Kvinners Sanitetsforening. Hun ble tante Hanna for oss. Vi elsket henne, hun stilte alltid når det var behov, hun føltes som et familiemedlem.»

Ida Helliesen, Bergljots kusine, som ofte hadde halsbetennelse, forteller; «Da var det ikke snakk om at jeg skulle stå opp og dra til hennes legekontor. Hun kom alltid hjem til oss, kjørende i sin «boble» med sin legeveske».

Ragnhild, datter i familien Walle-Hansen føyer til: «Damedoktoren» kalte vi henne, så spesielt var det med kvinnelig doktor den gangen. Hannas råd om revne epler mot diaré følges fortsatt i familien.

Hanna var opptatt av barns helse og skoletid, et aktuelt tema også i dag: «Skolen maser barna ut med den alt–for lange skoletid, hevder barnelege dr. Hanna Berghoff» var tittelen på en artikkel i Aftenposten i 1946. Der står det at hun i et foredrag *«...hevder at barn på 15-17 år og som går i den høyere skole kan bli ødelagt av den lange arbeidstid. Barn har først 5,5 timers arbeid på skolen, deretter har de gjennomsnittlig 4 timers arbeid med leksene....Skal dette fortsette, må vi være forberedt på å få en lite motstandsdyktig ungdom som lett blir bytte for sykdommer og svake nerver».* Men hun kom ingen vei med saken.

Hjalp jødiske flyktningebarn

Knut Hamsun gikk i 1935 hardt ut i mediene mot idéen om å gi fredsprisen til Carl von Ossietzky. Hanna var blant dem som undertegnet på et bredt opprop av kvinner som protesterte mot Hamsuns utspill. I en annonse i Dagbladet 12. februar 1935, finner vi hennes og 136 andre framstående kvinners navn. Her finner vi kvinnesakskvinner, pasifister/freds–kvinner, motstandskvinner fra annen verdenskrig, og kvinner aktive i parti- og fagforeningspolitikk. Blant andre Sigrid Helliesen Lund (tillitsverv i en rekke organisasjoner) og Marie Lous Mohr (pedagog, forøvrig søster av arkitekten, Bjarne Lous Mohr). Nevnes kan også Åse Gruda Skard (psykolog), Anna Sethne (overlærer), Mimi Sverdrup Lunden (pedagog og forfatter) og Dakky Kiær (sosialskoleleder). I oppropet uttrykkes sympati for Ossietzky og hans arbeid i fredens og demokratiets navn.

Noen år etter, i 1939, gjorde Hanna en innsats for jødiske flyktningebarn. Nansenhjelpen, med bistand

Bokmerke funnet i Hanna Berghoffs boksamling.

fra Internasjonal kvinneliga for fred og frihet (IKFF), hadde ordnet med at 37 tsjekkiske barn skulle til fosterhjem og barnehjem i Norge. Sigrid Helliesen Lund og Marie Lous Mohr reiste i 1939 for å hente dem. Berthold Grünfeld var en av disse, den senere så kjente psykiateren. Hanna var med på å møte dem på togstasjonen i Oslo, hun skulle følge de 12 som skulle videre til Bergen.

Hanna var også blant dem som hadde folk boende i dekning under krigen. Onkel Bredo Behrens bodde hos sin tante Hanna i forbindelse med sabotering av den nazifiserte Arbeidstjen–estens mobiliseringsordre i 1944, forteller nevøen Fredrik Behrens. Man var redd for at ungdommene risikerte å bli sendt til Østfronten.

Hun leide senere også ut rom til studenter, og i en periode etter krigen bodde flere jødiske flyktninger, unge jenter i huset, føyer Grete Lian Frøen til. Det lå igjen håndarbeider etter dem. Det kan ha vært vinteren 1949/1950, da 400 jødiske barn kom til Norge fra fattige kår i Nord-Afrika. De skulle bo noen måneder i en leir ved Holmestrand og få fysisk hjelp og opplæring, før de skulle vid–ere til Israel. Om noen også bodde privat har jeg ikke klart å bringe på det rene. I alt 28 av disse barna omkom forøvrig tragisk i en flyulykke på Hurumlandet den 20. november 1949.

Hanna og Guru

Som lege hadde Hanna behov for bil i jobben, og tok tidlig sertifikat. Det var ikke vanlig for kvinner av hennes generasjon. Hanna var en kvinne som «ordnet opp», mens husholdersken Guru ofte satt ved siden av henne i bilen og «kvitret», i følge Bergljot Behrens. Guru var en mester til å bake, særlig skonroker, og hun sto for alt det praktiske arbeidet i og med

Sittende fra venstre: fru Jenny Ravnsborg, Dr. Hanna Berghoff, fru Asbjørg Schøien, fru Constance Wiel Schram, stående fru Ingeborg Dehli Jemtland, fru Edith Lund Larsen, fru Liv Sølseth, fru Helga Semb. Dette var medlemmene av Hovedstyrets arbeidsnemnd i Norske kvinners sanitetsforening i 1950. Nemnden tilsvarer dagens Sentralstyre, Hovedstyret dagens Landsstyre. Bildet ble tatt under hovedstyremøte i mars. Foto: Henriksen og Steen. Fra Norske kvinners sanitetsforenings arkiv.

huset. Slik kunne Hanna vie seg til alt hun arbeidet med, føyer Grete til. Begge var imidlertid flinke og aktive med håndarbeid de strikket for ek–sempel håndklær og kluter til huset.

Det er rart å tenke på så mye vi ikke visste da vi for nesten 30 år siden flyttet inn i Villaveien 38. Det som for oss den gangen nesten var et tilfeldig hus. Ganske raskt skjønte vi at det var helt spesielt så å si en repre-sentant for det nye og moderne i mel-lomkrigstiden. Og mye senere – etter litt av en skattejakt – at det var tegnet og oppført for en radikal og moderne «kvinne av sin tid». Men som var både gjemt og glemt. Slagordet «grav der du står» fra 1970-tallet står seg godt.

Det eneste godt synlige sporet etter Hanna Berghoff i dag finnes i entréen hjemme hos oss. Der henger skiltet med kontortiden hennes, og nå også

Villaveien 38 og hagen i dag.

fotografiet av de kvinnelige deltakerne på barnelegekongressen for 80 år siden. Kunnskapen om denne progressive og moderne barnelegen og hennes mangfoldige virke fortjener å nå lenger ut.

Kilder:
Mange takk til alle mine informanter som er nevnt i artikkelen, dessuten til Bjarte Bruland, Lars Grue, Elisabeth Lønnå, Lisbeth Mikaelsson og Mari Holmboe Ruge, som alle har bistått med tips og innspill underveis.

Liste over flere kilder enn artikkelen i Hus og have kan fåes fra forfatteren, kort er de viktigste:

- Aftenpostens og Dagbladets arkiver
- Folketellingene 1900 og 1910
- Norske kvinners sanitetsforening, jubileumsskrifter og fotoarkiv
- VID vitenskapelige høgskole mi–sjonsarkiv og Norsk misjonsleksikon

Interessant gruvetur i nærområdet

Tekst: Carl Huitfeldt og Bjørn Christophersen

Foto: arkiv

Den 10. oktober gikk turen til de gamle gruvene mellom Sognsvann og Vettakollen. Rundt 20 deltakere hadde møtt opp i det flotte høstværet, kjentmann og guide var Carl Huitfeldt.

Gruvene, eller skjerpene, som var turens mål, er noen av de eldste og mest spennende kulturminner vi har i bydelen vår. De er en del av vår nasjonale bergverkshistorie, som strekker seg over en periode på nesten 400 år. De to gruvene rundt Sognsvann, «Sogneberg», skal være blant landets aller eldste jerngruver, påbegynt ca. 1540. De vi besøkte denne gang var Gaustad gruve med «Sognsvannshulen» (den ene av de to under «Sogneberg»), Vettakollen skjerp og Båntjern eller Ris skjerp lengst i vest.

Vi ble introdusert for kong Christian 3.s renessansebergverk, Det Gotthalfske kobberverk på 1700-tallet og videre til Peder Ankers mangslungne virksomhet hundre år senere. Vi fikk høre om jernmalm og kobbermalm, og hvordan virksomheten ble drevet mer teknisk, om transporten, veiene og stiene. Samtidig fikk vi en innføring i det geologiske grunnlaget for det hele. Flere steder var det mulig å finne stein med både malm og andre spennende mineraler.

Den siste bergverksaktiviteten i området skjedde så sent som i 1906. Og, kanskje vil noen prøve seg også i fremtiden. Det at vi ikke vet hva fjellet gjemmer av fint metall, er vel det som alltid har fascinert oss mennesker. Dette er en tur som kan arrangeres igjen.

Anne-Wenche Ore 90 år – fra et liv som bokorm

Tekst: Ingeborg Wiese

Foto: Ingeborg Wiese og privat

Anne-Wenche Ore bor i det samme huset som hun ble født i, i 1928. Huset, omgitt av bare trær og natur, står fortsatt stødig på en hylle i den ellers så bratte Voksenlia. Kunne hun velge sin utgang fra dette livet, ville det være å få dø med skoene på i Jerpefaret 14.

Huset er en daglig påminnelse om en god og trygg oppvekst, preget av bøker, kunnskapsglede og ikke minst friluftsliv. Faren, Emil Smith, var professor i gresk ved universitetet i Oslo. Moren Ragna, født Rogstad, var lærer på Oslo handelsgymnasium. Først som voksen forsto hun hvilket privilegium det var å ha foreldre som sa: «Gjør hva du vil, men studere skal du.» Hun erfarte at så mange begavede og motiverte venninner og kvinnelige bekjente endte skole–gangen med artium og kanskje en handelsskole, før ekteskap, barn og et liv som hjemmeværende husmor.

- Jeg rakk å bli cand.mag. før husmorlivet innhentet meg. Jeg hadde begynt på et hovedfag i zoologi, men så giftet jeg meg, bodde et år i USA og fikk min tredje sønn. Han pleier muntert å si at han er sin mors hovedoppgave. Jeg hadde mange fine år som hjemmeværende, men da yngstemann var åtte år, ønsket jeg å komme ut i arbeidslivet.

Bortskjemt på bøker

Anne-Wenche Ore er nok for de aller fleste lesere av bladet til Vestre Aker Historielag et kjent navn. Hun har både vært mangeårig styremedlem, nestleder under Øyvind Gaukstad og selv leder av historielaget.

Parallelt gjennom alle årene i historielaget var hun også svært aktiv i Middelalderforeningen i Oslo.

- Historieinteressen kom tidlig. Mor underviste blant annet i norsk og tysk, og var en lærd og kunnskaps–rik kvinne, men hun brukte ofte kveldene hjemme til å rette stiler. Det var far som leste for oss, min tre år eldre bror og meg, i barndommen. Han leste Kipling, husker jeg, og selvfølgelig mye gresk, særlig Homér. Far skrev faktisk flere bøker om Homér.

Det var ikke så store inntekter i hjemmet i Jerpefaret 14, likevel nøler hun ikke med å kalle seg et bortskjemt barn.

- Jeg fikk jo alle de bøkene jeg ønsket meg! Det materielle ellers betydde lite for mine foreldre, og så veldig

Anne-Wenche og faren på skitur ved Tryvann, sannsynligvis i 1935.

god råd hadde vi ikke. Derfor var det godt for meg å komme til Oslo katedralskole allerede på realskolen og senere på latinlinjen. Der var det ingen som vurderte meg utfra klær og andre ytre, dyre ting, husker hun.

Bestemt ung dame

Faren var en aktiv kronikør i blant annet Dagbladet, og han skrev jevnlig bokanmeldelser i ulike aviser. Anne-Wenche Ores storebror, Jon-Hjalmar Smith, fikk som voksen et livslangt arbeidsliv i Dagbladet som journalist og korrespondent i Tyskland. Lillesøsteren er ikke sikker på om det kanskje lå en sår undertone bak humoren til faren, når han spøkte med at han i Dagbladets korridorer etter hvert ikke lenger var Smith, men han der faren til Smith.

- Da jeg var åtte år fikk jeg barne-

bibelen og Asbjørnsen og Moes samlede eventyr. Jeg leste alt, fra første til siste side. Jeg må ha elsket å lese, og har heldigvis fortsatt gode nok øyne til å ha glede av den sysselen. Det er alltid like morsomt å ta fram Henrik Ibsens verker fra bokhyllene, det skal lite til for å inspirere meg til det. Men som barn og ung var jeg nok like stri som jeg har vært som voksen. Jeg ville selv bestemme lesestoffet mitt, og mors anbefalinger om Sigrid Undset og Cora Sandel, for eksempel, anså jeg som mas. Dem skulle jeg i hvert fall ikke lese. Senere i livet kom jeg på bedre tanker, og har hatt mye glede av også deres bøker.

«Disse fjerne år»

I 1936 utkom en bok som Anne-Wenche Ore skulle bli både glad i og stolt over. Hun var bare åtte år gammel da boka «Disse fjerne år», med undertittel *Tids- og miljøskildringer fra Norge i tiden omkring århundreskiftet og frem til verdenskrigen*, utkom på forlaget Johan Grundt Tanum. Forfatteren var hennes far og boka var et oppdragsprosjekt fra forlaget. I alt utkom tre bøker i serien: Én om selve verdenskrigen, én om tiden før (1896-1914) og én om tiden etter. Tre ulike forfattere ble bedt om å skrive, og med uvanlig fritt mandat. Det er særlig de mer personlige innspillene fra faren som datteren morer seg over å lese igjen og igjen.

- Det er en morsom bok å lese fordi den forteller mye om hvem faren min var, en entusiastisk, morsom historieforteller. Han hadde stor formidlingsglede gjennom hele sitt liv. Helge Rønnevig Johnsen i antikvariatet på Vinderen har hjulpet meg mye med å finne gjenværende eksemplarer. Du skal få et, du også!

Undertegnede kan bare takke! Den glade giver forteller videre at boken blant annet har en fyldig utredning om kvinnefrigjøring og det svake kjønns inntog i samfunnslivet disse årene, ikke minst om den allmenne stemmeretten fra 1913. Det kommer tydelig fram i boka at temaet interesserer faren, og han og Sigrid Undset hadde faktisk planer om å skrive en bok om norsk kvinnehistorie sammen, men så kom andre verdenskrig og planene ble aldri noe av. Anne-Wenche Ore husker at også moren var opptatt av kvinners rettigheter og status i samfunnet, selv om hun aldri var medlem av noen annen organisasjon enn Kvinnelige akademikere.

- Mor kom fra en familie hvor jentene ble likeverdig behandlet. Morfar var rektor på Ris skole, og mor og hennes fem søsken vokste opp i rektorleiligheten i toppetasjen. I dag er det klasserom. De var tre jenter og tre gutter og alle seks fikk høyere utdanning. I min manns familie fikk

Anne-Wenche Ore hjemme i Jerpefaret. Barndomshjemmet betyr mye i 90-åringens liv.

ingen jenter utdanning utover artium. Nå møtte jeg dessverre aldri min svigerfar, men jeg tenkte ofte at jeg gjerne skulle ha snakket med ham om disse holdningene. Nå fikk jo jeg bare gutter, så jeg slapp å kjempe for mine døtre.

Jobb som programmerer

Anne-Wenche Ore har tre sønner, som hun snakker varmt og gjerne om. Om svigerdøtrene også, forresten, og barnebarn og oldebarn. Familien har alltid betydd svært mye, og da hun ble enke allerede som

Det går en bratt sti fra Jerpefaret og ned til Anne Wenches hus, og da er et rekkverk godt å holde i.

51-åring, fikk sønnene en enda større og viktigere plass i livet hennes. De har ordnet opp i meget gjennom årene, og det har også nevøen Einar, som hun like godt kaller sin fjerde sønn. Men en alderdom i det gamle huset i Jerpefaret hadde ikke vært mulig hvis ikke eieren selv hadde vært så selvhjulpen og standhaftig i å klare seg selv.

- Det har vært en stor fordel å ha vokst opp i huset, kjenne det ut og inn, og at jeg hadde en så velsignet praktisk ektemann, ler hun.

Da hun ble enke i så ung alder, var det en stor trøst å ha et morsomt arbeid å gå til hver dag. Anne-Wenche Ores arbeidsplass ble kanskje ikke så overraskende Universitetet i Oslo.

Hun må ha hatt teft. Da hun i 1976 så en annonse om en datastilling på Blindern, var hun rask til å søke – selv om hun ikke hadde peiling på data.

- Jeg husker at jeg skrev i søknaden at jeg tror databehandling har framtiden foran seg. Det var ikke noe jeg skrev bare for å virke smart, jeg trodde virkelig på det. Jobb fikk jeg, i hvert fall, og i Studieadministrasjonen på Blindern ble jeg helt til jeg gikk av med pensjon, 70 år gammel. De spurte om jeg ville jobbe til jeg ble

75, men det takket jeg pent nei til. Det var så mye annet jeg gjerne ville rekke å gjøre, sier hun.
Hun som en gang i livet drømte om å bli forsker, ble ikke det. I stedet ble hun en dyktig programmerer og lagde blant annet statistikk og gode studentsystemer inn i dataalderen.
- Vi sto også bak studien «Kvinner over 35 – hvorfor skal de studere?» Alle fordommer ble gjort til skamme i den statistikken vi utarbeidet med over 800 informanter. Voksne kvinner studerte ikke for tidsfordriv, men fordi de ville ha et interessant arbeid, minnes hun.

Verdifull tomt

Hun feiret sin 90-årsdag med familie og venner i mars i år. Det ble en minnerik dag på Vinderen seniorsenter. Der er hun så ofte som mulig, og hun har liten tålmodighet med eldre som klager over ensomhet og isolasjon, men som ikke oppsøker de møteplassene som finnes.
- Seniorsenteret er et flott sted å være. Jeg er naturlig nok mye alene, men der treffer jeg alltid hyggelige mennesker å snakke med. Jeg har vært frivillig der i mange år, og tar fortsatt gjerne i et tak når det trengs.
Hun har etter hvert trappet ned på vervene, men sitter fortsatt i Seniorrådet i Vestre Aker bydel og i tilsynsrådet på Vinderen bo- og servicesenter. 90-åringen må medgi at det alltid er med en viss lettelse hun forlater sykehjemmet etter møter der, i visshet om at hun skal hjem til Jerpefaret.
- Det skyldes mye en stri og sta personlighet at jeg fortsatt bor i det gamle huset. Det bekymrer nok mine sønner og svigerdøtre fra tid til annen, men det er det eneste jeg virkelig vil, få lov til å bo her og holde meg så frisk som mulig. Husk, i dette huset har jeg vært med på utviklingen fra brønn- og sisternevann, vannpumpe og utedo til alle fasiliteter i dag. Men det er et gammelt hus på en verdifull tomt, det forsvinner nok med meg.

* * *

Etter at dette intervjuet ble gjort, falt Anne-Wenche Ore og brakk lår–halsen. Hun er nå vel hjemme igjen i Jerpefaret, og ved hjelp av opptrening satser hun på å være raskt tilbake i god form.

* * *

Midtoppslag

Tekst og foto: Clemens Saers

Røa senter feiret 50 år nå i høst. Første spadetak ble tatt 1.11.1968 på tomten til "Røa-kongen" Hans Johan Mehlum, (1859-1950). Tomten ble på folkemunne også kalt for Petersborg. På bildet ser vi bensinstasjonen i sentrum, Hovseter opp til høyre. Den omstridte tomten der høyhus er planlagt rett over veien sør for bensinstasjonen. Røa kirke opp til venstre.

Gabriel Smith (1921 - 1945)

Tekst: Hanne Groth

Foto: Privat og "Våre Falne"

Gabriel Smith – kalt Gib – ble født 20. mars 1921. Faren var kaptein og skipsreder Christen Smith. Moren het Hildur og var søster av maleren Jean Heiberg. Ekteparet Smith bodde i Lillevannsveien 17, med barna Gabriel og Jeanette. Søskenparet gikk på Ris skole. Jeanette lever fortsatt og er bosatt i Le Mans i Frankrike. Gabriel døde på tampen av siste verdenskrig, 14. januar 1945. Han døde i kampen for å befri den nederlandske befestede øya Kapelsche Veer.

Gib var litt av en villstyring, full av fantasi og lek. Særlig likte han og vennene "indianerleker", som ofte gikk ut på å binde yngre søsken til trærne. De ble dog ikke beskutt eller skalpert!

Både Gib og Jeanette var glad i å tegne og male. De tilbrakte flere sommeruker hos sin onkel Jean Heiberg på Kjelsø i Kragerø–fjorden. Disse ukene med maling og badeliv hørte til deres beste minner.

Dyktige seilere

Familien var ivrige seilere. Faren var utdannet sjøkadett og tjeneste–gjorde i marinen under hele første verdenskrig. Fra 1919 startet han sitt eget rederi, Belships, med kontorer i Oslo og London. Det var meningen at Gabriel skulle gå i farens fotspor, men så kom krigen. Faren befant seg i London og var alvorlig syk, og Gabriel bestemte seg for å komme seg til England.

En dag i juli 1941 ble han og oslo-gutten Sverre Haugbråten innkalt av motstandsmannen kaptein Waldemar Toivonen. Han visste at de begge måtte komme seg unna og hadde arrangert en "flukt–rute" for dem. Det skulle vise seg å bli en ekstremt strabasiøs flukt. I en god gammel regattabåt, 6-meteren "IRENE" satte de to guttene kurs for England, og uten meget gode seilerferdigheter hadde det neppe gått bra. Under følger et kort utdrag fra det kameraten Sverre Haugbråten etter krigen skrev om flukten (Hele beretningen er gjengitt i Ragnar Ulsteins bok "Englandsfarten"):

Løytnant Gabriel Smith, London 1943. Han ble bare 23 år.

Masten brakk

Det var vindstille da vi dro fra Ålesund den 27. juli. Vi hadde god vind og litt høy sjø de første to dagene. Den tredje dagen så vi konturene av fjell forut som vi mente måtte være Shetland. Etter vind, fart og kurs beregnet vi å være inne ved land til kvelden, men like etter økte vinden så sterkt at vi kom ut av kurs, og plutselig brakk masten over i flukt med dekket. Sjøen gikk høy og ikke en båt i sikte noe sted.

Vi var ikke så høye i hatten akkurat da, men vi bandt oss rundt livet med en tauende hver og jumpet i sjøen for å lense stormasten for wire og tauverk som holdt den fast til båten. Det vi fryktet mest var at båten skulle kantre, men etter seks timer hadde vi gjort rent og reddet bommen om bord igjen. Den mente vi å skulle bruke som mast. Nå var jo bommen mye tynnere enn masten, så den måtte fores med alle de klær vi hadde. Etter åtte timer hadde vi fått slått opp kryssholtet på begge sider og bundet spinnakeren til bommen. Derved hadde vi såpass styring at vi kunne følge sjøen, men vi visste hverken kurs eller noe annet og var så utmattet at vi bare krøp ned i soveposen, ba Fadervår og lot alt passe seg selv.

Da vi våknet, var sjøen blitt roligere, og slik drev vi i ca fire døgn før vi igjen fikk se konturen av land forut. Etter hvert så vi flere vaktbåter som tøffet omkring. Vi vinket, hoiet og skrek, men ingen svarte oss. Omkring tre kilometer fra land blåste det så kraftig opp at kryssholtene røk. Vi måtte binde roret fast og henge oss i seilet. Vi drev mot land, og endelig så vi en av vaktbåtene sette kursen mot oss. Jeg krøp frem på baugen med trekkspillkassen bundet fast på ryggen (til livbelte) og kunne omsider ta imot tauet som mannskapet kastet til oss. Med valne hender fikk jeg gjort tauet fast og mannskapet dro oss om bord. De førte oss til nærmeste kai med vår båt på slep. Dette var 4. august.

En julehilsen fra Gabriel Smith 1935. En habil tegner var han allerede som 14-åring.

Det viste seg at vi var kommet til marinebasen på Peter Head. Sjefen der beslagla våre papirer og alt vi hadde og sendte oss videre til politiet til avhør. Deretter ble den norske konsulen i Aberdeen kontaktet. Ved hans hjelp kom vi videre til London til Queen Elizabeth School hvor vi fikk gjennomgå forhør om alt som kunne være til nytte for engelskmennene.

Etter to dager ble vi så sendt til de norske militære myndigheter i London, hvor vi ble opptatt i styrkene."

Gabriel rakk akkurat å se faren før han døde 11. august 1941. Gabriels onkel, som også het Gabriel Smith og var leder for Marinens etterretnings–tjeneste, var allerede i London og fikk ham inn på Krigsskolen.

Falt under harde kamper

British War Office hadde våren 1942 bedt Forsvarets Overkommando om Norge kunne stille en kontingent til en interalliert kommandostyrke. 10 Interallied Commando skulle

settes opp med nasjonale tropper fra tyskokkuperte land. En del av offiserene fra øverste avdeling ble, på frivillig basis og etter å ha passert britenes "selection board", avgitt til britiske avdelinger. Gabriel var tilknyttet No. 5 (Norwegian) Troop No. 10 Interallied Commando. De måtte blant annet gjennomgå et tre ukers "Commando Hardening Course", som var kjent for å være svært hardt.

I mai 1943 ble avdelingen overført til nytt baseområde i Eastbourne for intensiv trening for den kommende invasjonen på kontinentet.

Natt til 1. november 1944 ble No. 10 Interallied Commando satt inn i erobringen av den sterkt befestede øya Walcheren ved anløpet til Antwerpen i Nederland.
Kampen om øya Walcheren ble helt avgjørende for utfallet av Normandie- invasjonen i 1944 og de allierte styrkenes videre befrielse av Nordvest-Europa. Av den norske troppen på 71 kommandosoldater falt fire og 17 ble såret.

Natten mellom 13. og 14. januar 1945 deltok den norske styrken i et større angrep på den lille, men sterkt befestede øya Kapelsche Veer ved utløpet av elven Maas. De hadde dagen før mottatt forsterkninger: 12 mann under ledelse av løytnant Gabriel Smith, som hadde tjenestegjort som troppssjef ved den norske kommandoavdelingen fra like over nyttår. Han falt denne natten i en meget hard trefning på Kapelsche Veer sammen med tre andre norske soldater, Olav Bjørndalen, Peter Emil Hopen og Bernt Myrvåg.
Gabriel Smith ble gravlagt ved Hertogenbosch. Det er også reist en minnestøtte over ham på familiegravstedet ved Strømsgodset kirke i Drammen.

Hedret post mortem

I et skriv fra Special Service øvingssenter i Skottland av 29. desember 1944 står det følgende om løytnant Gabriel Smith og hans 12 menn: "*They were streets ahead of the other nationalities. Their fieldcraft is the best that has been seen at this school for some time. At cross-country work they excelled themselves. Their standard in Weapon Training are exceptionally high, and they have a very good knowledge of all weapons used in the Commandoes."*

I 2005 i Domburg på øya Walcheren ble det avduket en minnestøtte i granitt over de 71 norske kommandosoldatene fra No.5 Troop 10 Interallied Commando, som deltok i befrielsen av byen. På minnesmerkets forside står følgende tekst :
Til minne om de norske kommandosoldatene i No.5 Troop/10Cdo

Befrielsen av Walcheren, Nederland. Her med en ukjent norsk kommandosoldat. Foto: Per G. Jonson.

Minnestenen i Domburg, Walcheren, Nederland. På minnestenens bakside er navnene på de norske soldatene som døde, hugget inn.

og liaisonoffiserene i 52nd Division som kjempet for å frigjøre Walcheren i november 1944.

Kilder:

Ragnar Ulstein: ”Englandsfarten", bind I, sidene 146-151.
John Berg: ”Krigsskolen i London 1942-43”
Eystein Fjærli: ”Den norske hær i Storbritannia”
Hans Braarvig: "Grønne djevler"
Våre falne
NRK TV: ”Kampen om Walcheren”, en film av Steinar Hybertsen (Shybert Productions), vist i februar og mai 2018 og tilgjengelig til 30. november i år.

Stor takk til fetteren Ulrich Abildgaard for god hjelp.

Vår nye bygdebok

Tekst: Marianne Reusch

Foto: Forlaget Dreyer

Finn Holden er ute med ny bok. Slike begivenheter passerer ikke ubemerket for den lokalhistoriske presse. Vi har her å gjøre med en forfatter som til nå har produsert et tosifret antall lokalhistoriske bøker, i tillegg til en fyldig katalog med fagbøker.

Og videre: Vi snakker om en forfatter som manøvrerte gjennom ungdomstiden ved å ta trikken 9.04 fra Majorstuen hver vintersøndag for å gå på ski i Nordmarka. En forfatter som gikk på skøyter på Tryvann stadion på 1930-tallet. Fordi det var slikt man gjorde på den tiden. Med andre ord, kvalifikasjonene er på plass. Bokprosjektet «Vestre Aker – en bygd blir by» er i de beste hender.

Hvem hva hvor for Vestre Aker

Som lesere av denne publikasjonen kjenner til, oppsto dagens Vestre Aker som egen bydel i 2004, etter sammenslåing av de tidligere bydelene Vinderen og Røa. Området strekker seg i grove trekk fra Majorstuen til Frognerseteren, med Sognsvannsbekken i øst og Lysakerelven i vest som grenser. Vestre Aker er både hjemsted og turområde for mange titalls tusen mennesker. Nøkkelhendelsene fra stedets historie er bokens røde tråd. Forfatterens fokus er på utviklingen, alt som skjer og som resulterer i at bygd BLIR til by. Det er mye å lære på hver eneste side. Og stoffet er aldri presentert på en kjedelig måte. Leseren får være med og gjenoppleve skiturene som startet i byen, den første femmila i 1888, etablering av Holmenkollbakken i 1892, og bygging av Holmenkollbanen som fraktet skiløperne enda nærmere skiterrenget. Boken tar oss med fra landbrukssamfunnet som bestod av større bondegårder, deriblant Voksen, Holmen, Grimelund, Rød og Bogstad, via utbygging, hverdagsliv i endring, nye boformer, og helt frem til området slik vi kjenner det i dag. Giskehagen, Hovseter, Vinmonopolet, Markagrensen, funkisvillaer og Skimuseet er bare små smakebiter fra bokens imponerende stikkordregister med over 700 oppslagsord. Finn Holden klarer også på en mesterlig måte å «oversette» matrikkelen (registeret over eiendommer og gårdsbruk) til fine fortellinger om antallet kuer, tønner med korn, husmannsplasser

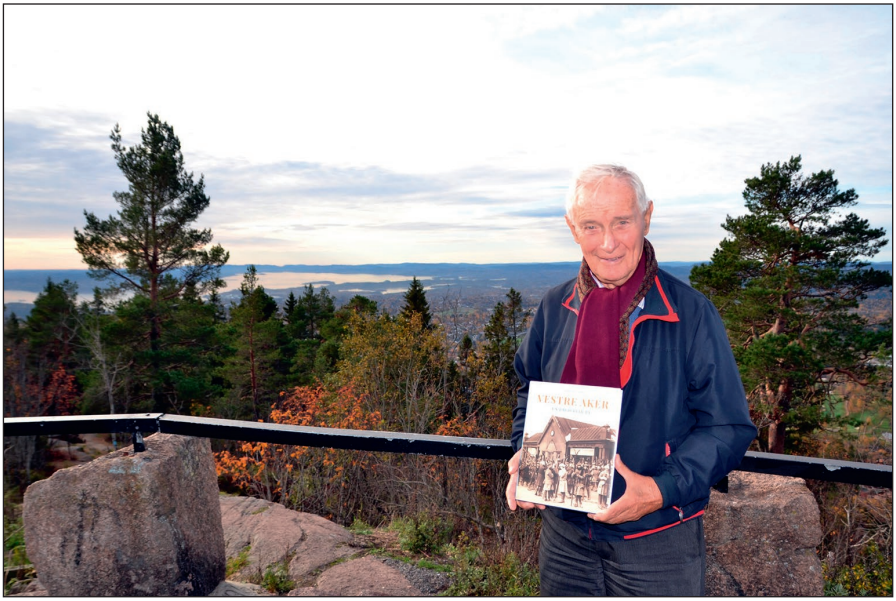

Finn Holden med sin nye bygdebok ved utsikten over bydel Vestre Aker, sett fra Kragstøtten i oktober 2018.

og livet på gårdene, som med tiden har blitt til tettbebyggelsen i våre nabolag.

Tittel, tema, og ymse trivialiteter

Bokens tittel, er ikke den brukt tidligere hørte jeg noen si her forleden. Joda, men ta det helt med ro. Det finnes utallige bygdebøker med lignende navn. Helt siden Glemmen i Fredrikstad utga sin bok «En bygd blir til by» i 1962, har dette vært en standard tittel for lokalhistorika. Dette temaet kan vi dermed ta helt med ro. Det samme gjelder boken for øvrig. Kvaliteten er utvilsom. Ett og annet smårusk vil det likevel alltid være. Men hvis vi skal gå inn på dette, synes jeg det er viktig å understreke at lokalhistorie ikke er et mesterskap. Snarere er det vår felles arv. Og vi skal være glade for at forfattere som Holden i betydelig grad bidrar til å ta vare på denne. Men også kildene lider av sine feil og mangler, og da blir det en oppgave å sørge for at feilene ikke bringes videre. Derfor: Bildet på side 66 i boken viser det første Holmenkollen turisthotell. Ludvig Skramstads flotte maleri finnes på mange postkort fra tidlig 1890, før hotell nummer to var påtenkt.

Favorittbok

Når jeg anmelder bøker, pleier jeg ofte å peke ut det kapitlet eller avsnittet jeg liker aller best. Men etter flere runder i tenkeboksen måtte jeg denne gang melde pass. Det er ikke mulig å velge. Denne boken er rett og slett en favoritt i sin helhet. «Vestre Aker – En bygd blir by» er selvfølgelig pensum for alle som har en tilknytning til området. Men mye viktigere er det at dette er en inspirerende og lærerik bok det er vanskelig å legge fra seg. Nå har vi i Vestre Aker fått vår egen bygdebok! Jeg tror mange blir med på denne hilsenen til forfatter Finn Holden: Takk for boken – og takk for forfatterskapet, så langt! Jeg gleder meg til fortsettelsen. Og sikre kilder bekrefter at han allerede har noe på gang.

Finn Holden: «Vestre Aker – En bygd blir by», Dreyers forlag 2018, 221 sider, ISBN 9788282654524

Hva er «Gul liste»?

Ulike grader av bygningsvern

Tekst:

Henning Krohg Stabell

Bevaringsverdige bygninger er i veldig varierende grad omfattet av formelt vern. Folk med engasjement for eksisterende bygg er ofte opptatt av hvordan vernebestemmelsene fungerer. Mange kjenner til «Gul liste», men det er ikke enkelt å vite hva dette betyr i praksis.

Det kan være lett å tenke at et fint eller interessant bygg er fredet. Men denne strenge vernegraden gjelder langt færre bygg enn man tror. Her er et forsøk på å klargjøre forskjellene i vernestatus:

Gul liste oppdateres fortløpende

Gul liste gir en oversikt over erkjente og prioriterte kulturminner og kulturmiljøer i Oslo, og er Byantikvarens verktøy i arbeidet med å kartlegge og verne et utvalg av byens historie. Gul liste vil aldri gi den fulle og hele oversikten over byens kulturarv, og må ikke brukes som om det bare er de registrerte kulturminnene og kulturmiljøene som har antikvarisk verneverdi. Gul liste er derfor i kontinuerlig endring, og oppdateres fortløpende, både med tilføyelser og

Vestre Holmen gård er et godt eksempel på regulering til bevaring, dvs. vernet etter plan- og bygningsloven. Lavblokkene i Vassfaret er et annet eksempel på bygg som er underlagt samme type vern. Foto: Clemens Saers juni 2000.

strykninger. Gul liste forvaltes av Byantikvaren i den nasjonale kulturminnedatabasen Askeladden. Askeladden inneholder en mangfoldig samling kulturminner som kan deles i to hovedkategorier: Arkeologiske kulturminner som er automatisk fredet, og nyere tids kulturminner fra etter reformasjonen i 1537. Den samlede oversikten over registrerte kulturminner og kulturmiljøer gir nyttig og nødvendig informasjon til et bredt publikum. Sentrale målgrupper er eiere av kulturminner,tiltakshavere, planleggere og offentlig forvaltning. Gul liste er tilgjengelig for publikum gjennom nettstedet Kulturminnesøk. Kulturminnesøk viser informasjon om kulturminner registrert i Askeladden, og har i tillegg informasjon fra flere andre kilder. I Kulturminnesøk presenteres de registrerte kulturminnene med kart, foto og beskrivelser. www.kulturminnesok.no.

Hva innebærer Gul liste?

Dersom en eiendom er registrert i Gul liste, vil Plan- og bygningsetaten oversende byggesaker som berører eiendommen til Byantikvaren for rådgivende uttalelse. Saken returneres deretter fra Byantikvaren til Plan- og bygningsetaten for sluttbehandling. Vernetyper deles inn i tre hovedkategorier: Kulturminnene er enten formelt fredet etter kulturminneloven, formelt vernet ved regulering etter plan- og bygningsloven eller kommunalt listeført. Byantikvarens uttalelse tillegges nå i større grad betydning ved Plan- og bygningsetatens søknadsbehandlinger om tiltak.

Villa Dammann i Havna Allé er tegnet av Arne Korsmo og Sverre Aasland og er i dag fredet etter kulturminneloven. Foto: Fredrik Birkelund.

Det er viktig å merke seg at det er kulturminnets verdi som kan påvirke saksbehandlingen etter plan- og bygningsloven, ikke oppføringen i Gul liste.

Fredet

Et fredet anlegg har nasjonal verne–verdi. De fredete kulturminnene har de mest detaljerte føringene som er nedfelt i fredningsbestemmelsene. Ved nyere fredningsvedtak er det utarbeidet formål og detaljerte bestemmelser, noe som gjør det lett å skaffe seg en oversikt over hva fredningen omfatter. Normalt vil en fredning omfatte både interiør og eksteriør. Ved ønske om inngrep i fredete bygninger må tiltakshaver søke Byantikvaren, som er delegert myndighet, om dispensasjon fra fredningen. Arbeid ut over vanlig vedlikehold er søknadspliktig. Vedlikehold tolkes her strengt, slik at for eksempel skifte av malingtype eller farge krever dispensasjon. Fred–ning vedtas av Riksantikvaren, og er den strengeste formen for vern av kulturminner og kulturmiljøer. For eksempel sier Kulturminneloven § 4: Automatisk fredet er kulturminner datert før 1537, og byggverk fra perioden 1537-1649 dersom ikke annet er bestemt av vedkommende myndighet. Men det også mange eksempler på fredning av helt nye bygg.

Vernet etter loven

Regulering til spesialområde, bevaring eller hensynssone er kommunens fremste mulighet til å beskytte

verneverdige kulturminner og kulturmiljøer. I Askeladden betegnes denne vernetypen som "Vernet etter plan- og byggningsloven". Det er egne bestemmelser knyttet til spesialområdet/ hensynssonen. Bestemmelsene fastsetter bruk og grenser for hva som kan tillates av endringer på eksisterende bebyggelse, og kan angi hva slags nybygg som kan oppføres innenfor området. I Oslo vedtas reguleringsplaner av bystyret.

Kommunalt listeført

Den største gruppen av de regi–strerte kulturminnene er ikke formelt fredet eller vernet, men listeførte som bevaringsverdige. I Askeladden betegnes denne vernetypen som "kommunalt listeført". I Oslo er listeføringen et resultat av Byantikvarens vernevurdering. Det er ikke utformet juridisk vedtatte bestemmelser. Listeføringen er ikke i seg selv råderettsinnskrenkende, og er derfor ikke å regne som et enkeltvedtak etter forvaltningsloven. Bygninger med vernestatus åpner for tilskudd til istandsetting og vedlikehold. Byantikvaren gir informasjon og fordeler årlig slike midler.

Utbedringsprogram

Utbedringsprogram er et virkemiddel som er sjelden brukt, men som med fordel kunne vært brukt oftere. En utbedringsavtale baseres på samarbeid, men hvis et vedtak er fattet, ligger det en forventning om at grunneier følger opp.

Den fordrer at grunneier samarbeider om de føringene som blir gitt på eiendommen, eller selger eiendommen frivillig. Paragrafen er i følge Byantikvaren ikke noe maktmiddel i seg selv. Det er det opp til Plan- og bygningsetaten eller Eiendoms- og byfornyelsesetaten å ta stilling til.

Den gir kommunen hjemmel til å ta en mer aktiv rolle, men hvis eier ikke er interessert, må paragrafen kombineres med en ekspropriasjon om en vil realisere tiltaket.

Tilsvarende paragraf i den gamle plan- og bygningsloven ble aktivt brukt i byfornyelsen i sentrale strøk i Oslo på 1980-tallet.

Dersom eier ikke iverksetter eller oppfyller bestemmelsene i et vedtatt utbedringsprogram, kan bystyret med samtykke av departementet ekspropriere hele eller deler av eiendommen og rettigheter i den til gjennomføring av programmet jf. plan- og bygningsloven § 16 – 3, tredje ledd. Det er byråden for byutvikling som kan fatte vedtak om utbedringsprogram.

Referanser/kilder:

Byantikvarens Informasjonsark, Aftenposten, Dagbladet, Plan- og bygningsetaten.

Flott høsttur til Hadeland

Tekst og foto: Clemens Saers

Onsdag 19. september dro Vestre Aker Historielag på tur til Søsterkirkene og Granavollen på Hadeland. Været var nydelig og bussen fylt godt opp med glade og forventningsfulle deltakere.

Runestein rett øst for Nikolaikirken.

Før omvisningen vandret vi 300 meter vest for kirkene til en av de eldste ikke-kirkelige steinbygninger vi har i vårt land. (Håkonshallen i Bergen er noen tiår yngre). Bygget fra første del av 1200-tallet har hatt mange funksjoner, både som forsvarsbygg og som lager og festlokale gjennom sin 800 år gamle historie.

Kirkene underlagt Hamar bispesete

Nikolaikirken og Mariakirken er navnene på de to kirkene på Gran på Hadeland. De ligger tett på hverandre, men den minste, Mariakirken, er bygget noe tidligere. Det var ikke uvanlig i middelalderen å bygge kirker tett på hverandre. Det gamle sagnet om at det skulle være to søstre som ikke kom overens, og som derfor måtte ha hver sin kirke, har nok ikke rot i virkeligheten. Stedet har gjennom uoverskuelig tid vært et knutepunkt for ferdsel fra Oslo i sør til Trondheim i nord og fra Vest-Norge over til Østlandet.

Den største kirken, Nikolaikirken, er egentlig en domkirke, som vil si et bispesete. I middelalderen var Norge delt inn i fem bispeseter. Nikolaikirken, bygget som en basilika, var lagt til Hamar bispesete. Det er naturlig å

Deltakerne på turen til Granavollen er her samlet rundt alterringen i Nikolaikirken på Granavollen.

tro at biskopen i Hamar jevnlig var tilstede på Gran i tiden 1200 – 1537. Vi fikk omvisning av en ung kapellan som fortalte om kristenlivet på Gran gjennom tidene, og om alle endringer og restaureringer som kirken har vært gjennom. Som på så mange andre steinkirker kalket man etter reformasjonen i 1537 over bilder og annen dekorasjon på kirkeveggene. Noe av dette er så hentet fram igjen i nyere tid. Menneskene flest var analfabeter i middelalderen. Bildene var ment å gi liv til, og få menigheten til å huske sentrale hendelser i bibelen. Mariakirken, fra 1150, er noe mindre og var opprinnelig ment som en lokal menighetskirke. På 1700- og deler av1800-tallet manglet den tak og det vokste både busker og trær inne i kirken. En stund var det fare for at kirken ville rives. Nå er den godt restaurert og vaker i sin gotiske form. Under vårt besøk hadde kunstneren Håkon Gullvåg en del av sin utstilling av kunst med bibelske motiver stående der. Meningen om kvaliteten på denne kunsten delte vår gruppe i to, slik moderne kunst ofte gjør.

Vinje gravlagt på Granavollen

Utenfor kirken, i et hjørne av kirke–gården, står et eget steinbygg fra middelalderen. Det kan ha vært et forsvarsverk og et tilfluktsrom i uro–lige tider, slik steinhuset 300 meter unna var. I dag er det klokkehuset med kirkeklokker som kun er 150 år gamle. På kirkegården finner vi også en runestein fra 1000-tallet som hedrer en av de aller første kristne på stedet. Videre finner vi blant annet graven til dikteren Aasmund Olavs-son Vinje (1818-1870). Vinje var på vei fra Kristiania og ville tilbake til fjells en siste gang for å oppleve naturen der. Han var alvorlig syk av kreft og visste at tiden var knapp. Han kom ikke lenger enn til Gran hvor han etter to dager åndet ut.

Etter omvisningen ble vi servert en deilig lunsj på Granavollen gjest-giveri. Også her åndet vi inn en lang tidslinje. Selve gjestgiveriet startet opp allerede i 1657 og har stort sett vært i sammenhengende drift siden da. Vi fikk også høre om Gregers Granavolden som organiserte aktiv motstand mot en overlegen sven-sk militær styrke under den store nordiske krig, tidlig på 1700-tal-let. Gregers Granavolden samlet 60 sambygdinger og fikk stoppet en tifoldig større svensk tropp av karolinere ved Bjørgeseter i 1716. En bauta på Granavollen er til minne om denne mannens innsats. Senere ble han lensmann og bestyrer av gjestgiveriet.

En særlig takk til Seyna Sønnichsen, som på turen opp fortalte om små og store historier knyttet til noen av de stedene vi passerte. Videre for at hun og Bjørn Christophersen hadde planlagt og gjennomført denne flotte og interessante ekskursjonen til et sted med mange historier, alt fra pilegrimsvandring, krigshandlinger og lokal kultur.

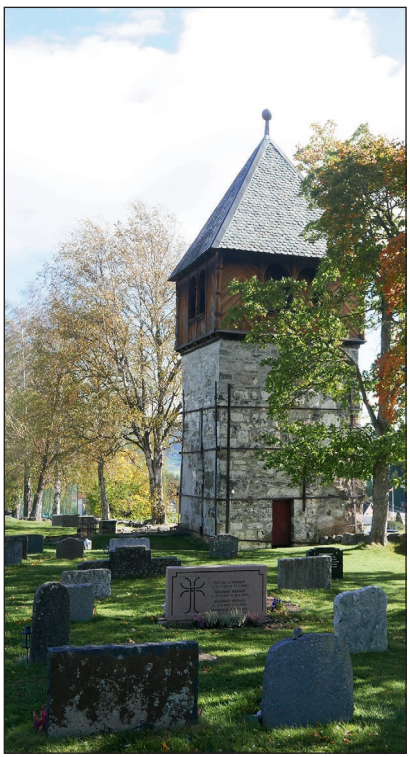

Klokketårnet står for seg selv på Granavollen.

Ny bok om forlatte gårder

Tekst: Finn Holden

Foto: Pål Hermansen

Øystein Morten er en historiker som tidligere har skrevet nær–mest «historisk krim», om jakten på Olav den hellige og Øystein Jorsalfare. Som en detektiv har han undersøkt alle fysiske og litterære funn om disse kongene.

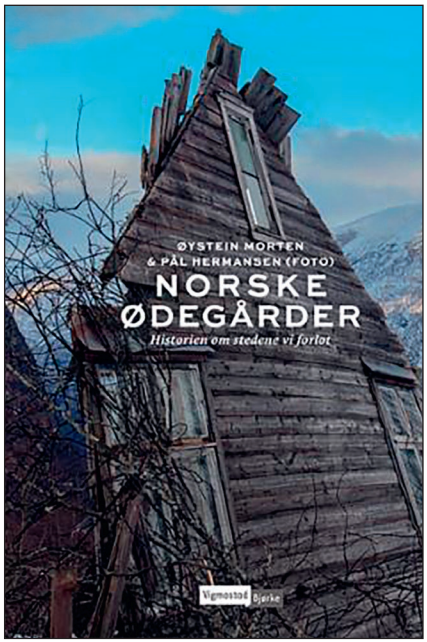

I år har han gitt ut boken «Norske ødegårder. Historien om stedene vi forlot». Tradisjonelt betyr «ødegård» en gård som ble forlatt etter svarte–dauden. Men Morten skriver om alle gårdene rundt om i landet som er lagt øde i vår tid. De ni gårdene han forteller om, ligger fra Lindesnes til Varangerfjorden. Morten og fotografen Pål Hermansen oppsøker gårdene, forteller om deres tilstand. Han intervjuer naboer og søker i arkivene. Hvem bodde her, hvordan var deres liv, hvorfor ble gården forlatt? Det fortelles om fattigdom, industriutvikling, nazister som blir isolert etter krigen, ungdom som ser større muligheter i et større samfunn. Dette er på mange måter en «annerledes» historie. Historien om det moderne Norge sees gjennom historien om det gamle Norge, ruinene etter generasjoners arbeid og slit, en viktig side av norsk historie. Bildene til Pål Hermansen dokumenterer alt slitet som er nedlagt i laftede hus og store murer, dyrket mark som gror til og det forfallet som hurtig legger alt øde.

Øystein Morten «samler» på dagens ødegårder og gir skildringene varme og liv. Flere av gårdene har han besøkt med moren sin. To personer ser mer enn én. Ni ødegårder får hvert sitt kapittel. Til slutt i kapitlet redegjør han for alle kildene han har brukt. Dette kan inspirere mange av oss til å søke i vår historie.

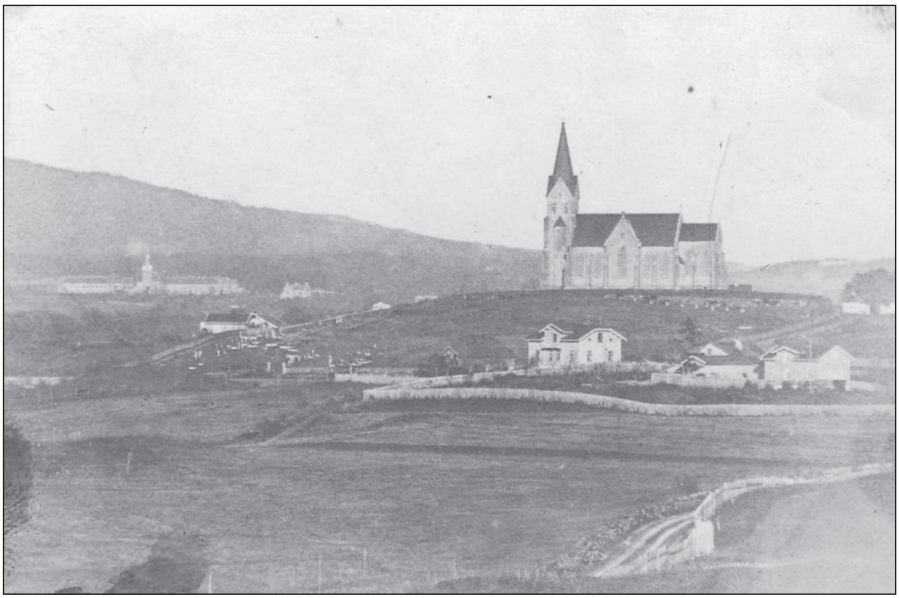

Et gammelt fotografi forteller

Tekst: Clemens Saers

Foto: Jens Peter Broch

Vestre Aker kirke i år 1865. Bildet er tatt i fotografikunstens barndom, med glassplate som negativ. I forgrunnen ser vi Blindern gård. I bakgrunnen Gaustad asyl. Vi merker oss at landskapet er helt uten busker og trær. Beitemark og åkrer preger landskapet straks øst for dagens Vestre Aker bydel. Vestre Aker kirke ble innviet ti år før, den 12.12.1855. Byen Christiania (Oslo) hadde tidligere kjøpt Gamle Aker kirke slik at det ble behov for en egen kirke for Aker kommune. Kirken er den første i nygotisk stil med plass til 500 sitteplasser. Arkitekten var Henrich Ernst Schirmer. Den tyskfødte Schirmer tegnet sammen med Wilhelm von Hanno en rekke jernbanestasjoner, bl.a. den i Christiania. Videre tegnet han St.Olav katolske kirke og Trefoldighetskirken som stod ferdig tre år senere, i 1858. Opprinnelig het Vestre Aker kirke Aker kirke, men i 1861 ble Aker kommune delt opp i en vestre og en østre del.

Det ble strid om hva kirken skulle hete. Da fotografiet ble tatt het den Vestre Aker kirke. I forgrunnen en krøttersti som etter hvert blir bygget ut til Kirkeveien, veien som fører akkurat til kirken.